

Prawo

Stosunki państwa i Kościoła katolickiego w konstytucyjnym porządku III Rzeczypospolitej Polskiej

Jakub Stępień

**Stosunki państwa
i Kościoła katolickiego
w konstytucyjnym porządku
III Rzeczypospolitej Polskiej**

WYDAWNICTWO
UNIWERSYTETU
ŁÓDZKIEGO

Prawo

Stosunki państwa i Kościoła katolickiego w konstytucyjnym porządku III Rzeczypospolitej Polskiej

Jakub Stępień

Jakub Stępień (ORCID: 0000-0003-0106-6805)
Uniwersytet Łódzki, Wydział Prawa i Administracji
Katedra Prawa Konstytucyjnego, Łódź 90-232, ul. Kopcińskiego 8/1

RECENZENCI

Andrzej Szmyt

Jacek Zaleśny

REDAKTOR INICJUJĄCA

Monika Borowczyk

OPRACOWANIE REDAKCYJNE

Anna Gaudy-Piątek

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

KOREKTA TECHNICZNA

Elżbieta Pich

PROJEKT OKŁADKI

efectoro.pl

agencja komunikacji marketingowej

Zdjęcia wykorzystane na okładce: Depositphotos.com/teresaterra

Depositphotos.com/GekaSkr

© Copyright by Jakub Stępień, Łódź 2025

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2025

<https://doi.org/10.18778/8331-578-2>

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.11429.24.0.M

Ark. wyd. 35,0; ark. druk. 28,875

ISBN 978-83-8331-577-5

e-ISBN 978-83-8331-578-2

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-237 Łódź, ul. Matejki 34A

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. 42 635 55 77

Spis treści

Wstęp	7
Rozdział I	
Kościół katolicki w historii polskiej państwowości	11
Rozdział II	
Stosunek Kościoła katolickiego do państwa	31
1. Status Stolicy Apostolskiej	31
2. Stosunek Kościoła katolickiego do państwa w nauczaniu Soboru Watykańskiego	41
2.1. Zasada poszanowania społeczeństwa pluralistycznego	42
2.2. Zasada wolności religijnej	44
2.3. Zasada autonomii i niezależności Kościoła i państwa	45
2.4. Zasada współdziałania państwa i Kościoła katolickiego	48
Rozdział III	
Wolność sumienia i religii	51
1. Terminologia	56
2. Charakter konstytucyjnej wolności sumienia i religii	58
3. Zakres podmiotowy wolności sumienia i religii	61
4. Zakres przedmiotowy wolności sumienia i religii	64
5. Ograniczenia konstytucyjnej wolności sumienia i religii	79
Rozdział IV	
Konstytucyjne zasady determinujące miejsce Kościoła katolickiego w polskim porządku prawnym	91
1. Zasada równouprawnienia kościołów i związków wyznaniowych	91
2. Zasada bezstronności władz publicznych w sprawach przekonań religijnych, światopoglądowych i filozoficznych	98
3. Zasada poszanowania autonomii i niezależności wspólnot w swoim zakresie oraz współdziałania dla dobra człowieka i dobra wspólnego	109
4. Zasada oparcia stosunków pomiędzy państwem a Kościołem katolickim o umowę międzynarodową i ustawy	122

Rozdział V

**Kościół katolicki w przestrzeni publicznej III Rzeczypospolitej
Polskiej** **133**

- 1. Symbole religijne w przestrzeni publicznej 133
- 2. Prawo do opieki duszpasterskiej 155
- 3. Kościół katolicki w środkach masowego przekazu 170

Rozdział VI

Kościół katolicki w systemie szkolnictwa **183**

- 1. Nauczanie religii w szkołach publicznych 184
 - 1.1. Osoby prowadzące nauczanie religii 194
 - 1.2. Treść przekazywana w trakcie lekcji religii 196
 - 1.3. Ocena z przedmiotu nauczania religii 197
- 2. Katolickie przedszkola, szkoły podstawowe i ponadpodstawowe 206
- 3. Katolickie szkoły wyższe 215

Rozdział VII

**Stosunki pomiędzy władzą państwową a kościelną w wymiarze
instytucjonalnym** **223**

- 1. Skuteczność norm prawa kanonicznego w polskim porządku prawnym 223
- 2. Struktura administracyjna i organizacyjna Kościoła katolickiego na terytorium III Rzeczypospolitej Polskiej 226
- 3. Zakres autonomii Kościoła katolickiego przy obsadzaniu urzędów kościelnych 230
 - 3.1. Urząd kościelny 230
 - 3.2. Regulacja konkordatowa 233
- 4. Stosunki dyplomatyczne 238

Rozdział VIII

**Relacje przedstawicieli władz publicznych i władz Kościoła katolickiego w społeczno-politycznej rzeczywistości III Rzeczypospolitej
Polskiej** **243**

- 1. Aktywność duchownych w kampanii wyborczej 250
- 2. Aktywność polityków w przestrzeni religijnej 261
- 3. Aktywność duchownych w przestrzeni publicznej 292

Rozdział IX

Stosunki pomiędzy państwem a Kościołem katolickim na płaszczyźnie finansowej **307**

- 1. Dobrowolne ofiary wiernych 309
- 2. Zarządzanie majątkiem własnym przez kościelne osoby prawne 325
- 3. Subwencje z budżetu państwa i budżetów samorządowych 343

Zakończenie 371

Bibliografia 387

Wstęp

Relacje III Rzeczypospolitej Polskiej z Kościołem katolickim pozostają jednym z tematów poruszanych cyklicznie w polskiej debacie publicznej po 1989 r. Zagadnienie owych wzajemnych stosunków omawiane jest nie tylko w ramach dyskursu naukowego, ale również w przestrzeni politycznej, medialnej, a także w prywatnych rozmowach.

Niniejsza książka – stanowiąca skróconą oraz uaktualnioną wersję mojej pracy doktorskiej pod tym samym tytułem, którą obroniłem w styczniu 2023 r. – poświęcona jest kompleksowej analizie współczesnego kształtu stosunków pomiędzy państwem a Kościołem katolickim w konstytucyjnym porządku III Rzeczypospolitej Polskiej. Jest to zagadnienie niezwykle istotne w kontekście unormowania całokształtu kwestii konfesyjnych we współczesnym polskim porządku prawnym przez wzgląd na fakt, iż żadna inna wspólnota religijna nie odegrała tak doniosłej roli w historii formowania się państwa polskiego. Ze względu na konkretne okoliczności historyczno-polityczne, Kościół katolicki przez ostatnie dwa stulecia pozostawał swoistym substytutem wspólnoty państwowej, w pierwszej kolejności jako kontynuator i krzewiciel polskiej kultury, historii oraz nauki w społeczeństwie, a następnie także instytucja dążąca do ochrony praw człowieka oraz wspierająca ruchy niepodległościowe i prodemokratyczne.

Określenie kształtu stosunków państwa polskiego z Kościołem katolickim stało się jednym z wyzwań stojących przed ustrojodawcą po demokratycznych przemianach zapoczątkowanych w 1989 r. Nie było to zadanie proste. Na ostateczną treść regulacji Ustawy zasadniczej wpływ miał szereg czynników natury prawnej i pozaprawnej, takich jak m.in. pozycja społeczna Kościoła katolickiego ugruntowana od 1939 r., postulatory Soboru Watykańskiego II dotyczące redefinicji relacji wspólnoty Kościoła katolickiego z państwem, standardy ochrony wolności religijnej określone we właściwych aktach prawa międzynarodowego, których państwo polskie pozostawało sygnatariuszem oraz różnorakie, nierzadko sprzeczne propozycje regulacji kwestii konfesyjnych prezentowane przez środowiska polityczne uczestniczące w procesie tworzenia projektu Konstytucji RP. Przyjęte rozwiązanie

miało stanowić gwarant separacji wspólnoty państwowej i kościelnej przy jednoczesnym poszanowaniu wskazanej powyżej roli, jaką Kościół odegrał w historii polskiej państwowości.

Przedmiot badań pozostaje ściśle powiązany z tezą publikacji, iż na podstawie funkcjonowania Kościoła katolickiego w konstytucyjnym porządku III Rzeczypospolitej Polskiej składa się określona regulacja prawna oraz konkretna praktyka stosunków z przedstawicielami władzy świeckiej, wykształcona i ugruntowana w oparciu o historyczną spuściznę stosunków pomiędzy wspólnotą państwową i kościelną. Analiza treści właściwych przepisów prawa państwowego oraz kościelnego, a następnie skontestowanie ich z konkretnymi przykładami aktywności przedstawicieli władz publicznych lub organów władz kościelnych służyć ma znalezieniu odpowiedzi na pytanie, czy wspomniana praktyka stosunków między wspólnotami pozostaje zgodna z porządkiem prawnym III Rzeczypospolitej Polskiej. Rozważania poświęcone zagadnieniu stosunków pomiędzy wspólnotą państwową i kościelną prowadzone w niniejszej publikacji dotyczyć mają także próby zweryfikowania, czy mechanizmy prawne przewidziane w treści Konstytucji III Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. stanowią wystarczający gwarant funkcjonowania systemu separacji pomiędzy wspólnotą państwową i kościelną oraz czy na gruncie współczesnej regulacji konstytucyjnej możliwe jest wprowadzenie zmian w zakresie relacji wzajemnych pomiędzy państwem polskim a Kościołem katolickim.

Celem niniejszej książki pozostaje zatem omówienie kwestii swoistego podwójnego bytowania Kościoła katolickiego w prawnej, społecznej i politycznej rzeczywistości III Rzeczypospolitej Polskiej. Uważam bowiem, iż mechanizmy prawne wprowadzone w treści Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r. stanowią wystarczający gwarant systemu separacji pomiędzy wspólnotą państwową i kościelną, zaś zarzuty dotyczące współczesnej postaci stosunków wspólnoty państwowej i kościelnej mają swoje uzasadnienie nie tyle w obecnym kształcie regulacji, ile w skali i rodzajach naruszeń właściwych przepisów Ustawy zasadniczej.

Dążenie do kompleksowego omówienia ww. problemu skutkuje potrzebą przeprowadzenia analizy zagadnień z zakresu różnych gałęzi prawa. Fundamentem rozważań pozostaje zbadanie materii prawa konstytucyjnego, w szczególności art. 25 oraz art. 53 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r. Dla pełnego przedstawienia relacji wspólnoty państwowej i kościelnej niezbędne jest jednakże poruszenie również kwestii z zakresu m.in. prawa międzynarodowego, wyborczego, podatkowego, administracyjnego oraz wyznaniowego i kanonicznego. Wartym podkreślenia jest bowiem fakt, iż katalog dopuszczalnych aktywności Kościoła katolickiego na terytorium państwa określa więcej niż jeden ośrodek władzy prawodawczej.

Analizie norm prawnych towarzyszy omówienie orzecznictwa sądów polskich i międzynarodowych, poglądów doktrynalnych oraz różnorodnych dokumentów i stanowisk konstytucyjnych organów ochrony praw i wolności, a także organów

władz publicznych dotyczących wybranych elementów przedmiotu rozważań niniejszej dysertacji. Odnoszę się ponadto do wybranych stanowisk Konferencji Episkopatu Polski oraz wystąpień hierarchów kościelnych. Źródłami wykorzystanymi przeze mnie w toku prowadzonych badań są też materiały prasowe opisujące bądź stanowiące komentarz do wypowiedzi polityków lub duchownych lub konkretnych aktywności wymienionych kategorii osób.

Wykorzystanie tak szerokiego katalogu źródeł jest moim zdaniem niezbędne dla kompleksowego przedstawienia stanowiska określonego w tezie niniejszej dysertacji oraz sformułowania odpowiedzi na wskazane powyżej pytania badawcze. Przesądzenie o zgodności z regulacjami prawnymi codziennej praktyki funkcjonowania przedstawicieli organów władz publicznych oraz władz kościelnych nie jest możliwe przy ograniczeniu rozważań wyłącznie do przedstawienia wykładni właściwych przepisów tak prawa świeckiego, jak i kościelnego. Tego rodzaju założenie powoduje potrzebę poddania analizie również zagadnienia natury historycznej, politycznej, religijnej oraz socjologicznej. Uważam bowiem, iż w przypadku III Rzeczypospolitej Polskiej, relacje z Kościołem katolickim należy rozpatrywać w kategoriach pewnego rodzaju zjawiska społecznego.

Poniższa publikacja nie powstałaby bez wsparcia całej grupy osób, członków rodziny, przyjaciół, znajomych i współpracowników. Szczególne podziękowania kieruję jednak w stronę mojej Żony Kasi, za niewyczerpane pokłady cierpliwości i wyrozumiałości oraz mojej Pani Promotor, dr hab. Aldony Domańskiej, prof. UŁ, Kierownik Katedry Prawa Konstytucyjnego WPiA UŁ, której porady, uwagi, dobre słowo, a także niezachwiana wiara we mnie pomogły przetrwać najtrudniejsze momenty oraz stworzyć zarówno dysertację, jak i niniejszą książkę.

Rozdział I

Kościół katolicki w historii polskiej państwowości

Wierzenia i zwyczaje religijne Polan – słowiańskiego plemienia pogańskiego, z którego wywodziła się pierwsza dynastia panująca na ziemiach polskich – związane były z oddawaniem czci bóstwom personifikujących siły przyrody¹. W przeciwieństwie do zachodnich ludów barbarzyńskich, w kulturze Polan nie istniał jednakże osobny stan kapłański czy system budowy świątyń². Religia, którą „cechowała [...] bardzo silna obecność różnorodnych form magii i zabobonu”³, opierała się na składaniu ofiar przez starszyznę rodową przed tzw. posągami kultowymi i w świętych miejscach, takich jak gaje czy pagórki⁵.

Choć w nauce przedmiotu przyjmuje się, że chrześcijaństwo dotarło na tereny zamieszkałe przez Polan w X w., w wyniku misyjnej działalności Kościoła⁶, należy założyć, iż pewne elementy kultury wczesnośredniowiecznej chrześcijańskiej Europy były znane wcześniej⁷. Sama data chrztu ówczesnego przywódcy

-
- 1 P. Urbańczyk, *Trudne początki Polski*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2008, s. 317; K. Kamińska, A. Gaca, *Historia powszechna ustrojów państwowych*, Dom Organizatora, Toruń 2002, s. 244.
 - 2 M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego 2. Średniowiecze*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 1989, s. 84.
 - 3 H. Łowmiański, *Religia Słowian i jej upadek*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1986, s. 207–209.
 - 4 D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa*, Diecezjalne Wydawnictwo Łódzkie, Łódź 1988, s. 196.
 - 5 M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego 2...*, s. 84; A. Gieysztor, *Mitologia Słowian*, Wydawnictwa Artystyczne i Filmowe, Warszawa 1982, s. 186.
 - 6 Szerzej M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego 2...*, s. 84–85; T. Boruta, *Trudne początki polskiego chrześcijaństwa*, www.kurerhistoryczny.pl/arttykul/trudne-poczatki-polskiego-chrzeszcijanstwa (dostęp: 20.08.2020); G. Labuda, *Studia nad początkami państwa polskiego. Tom I*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 1987, s. 55–70. Choć część nauki podaje także, że chrześcijaństwo mogło dotrzeć na ziemię późniejszego królestwa polskiego już w IX w. Zob. J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju i prawa polskiego*, Wydawnictwo Prawnicze PWN, Warszawa 1998, s. 54.
 - 7 Mowa tu chociażby o zasadach prowadzenia transakcji handlowych, ponieważ przez przyszłą księżącą domnę Mieszka I wiódł szlak handlowy. Zob. M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego 2...*, s. 84.

plemiennego Mieszka – uznawanego w literaturze za symboliczny początek procesu chrystianizacji na ziemiach polskich⁸ – pozostaje kwestią sporną⁹. Wątpliwości nie budzą jednakże korzyści o charakterze politycznym płynące z przyjęcia sakramentu. Władca doczesny zyskiwał bowiem nadprzyrodzone uzasadnienie swojej władzy oraz wsparcie Kościoła przy jej wykonywaniu¹⁰. Panowaniu z „Bożej łaski” towarzyszyła możliwość oparcia ochrony interesów w sporach z innymi monarchiami o wspólne dla ówczesnej społeczności chrześcijańskiej wartości, przy poparciu Stolicy Apostolskiej¹¹. Umocnieniem sojuszu pomiędzy księciem Polan a następcami Świętego Piotra – kierunku polityki, w którym konsekwentnie postępowali kolejni władcy, nie tylko z dynastii piastowskiej¹² – stał się akt oddania państwa pod opiekę papieża dokumentem *Dagome iudex*¹³.

Konsekwencje przyjęcia chrztu z rąk członków Kościoła obrządku łacińskiego miały nie tylko charakter polityczny, ale również prawny, społeczny i kulturowy¹⁴ – „przybyła wszak do Polski [...] monarchia oparta na rzymskich wzorach i cywilizacja [...] tworzona na przestrzeni tysięcy lat przez Fenicjan i Żydów, Egipcjan, Greków i Rzymian”¹⁵.

Działalność chrystianizacyjna zachodnich kapłanów, przybyłych na ziemię pod panowaniem Piastów, z czasem przełożyła się na wykształcenie rodzimego wyższego duchowieństwa¹⁶. Dostojnicy kościelni zaczęli także odgrywać znaczną rolę w kreowaniu polityki, pełniąc ważne funkcje administracyjne i dyplomatyczne¹⁷.

-
- 8 Zob. P. Milcarek, *Kamienie milowe dziejów chrześcijaństwa w Polsce*, [w:] P. Ciecieląg, B. Łazowska, P. Łysoń, W. Sadłoń (red.), *1050 lat chrześcijaństwa w Polsce*, Główny Urząd Statystyczny – Instytut Statystyki Kościoła Katolickiego SAC, Warszawa 2016, s. 10.
- 9 Zob. J. Dobosz, *Monarchia i moźni wobec Kościoła w Polsce do początku XIII wieku*, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2002, s. 26–32; W. Abraham, *Organizacja Kościoła w Polsce do połowy wieku XII*, Wydawnictwo Pallottinum, Poznań 1962, s. 102.
- 10 M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego 2...*, s. 84.
- 11 I. Borowik, *Společne konsekwencje chrztu Mieszka I i chrystianizacji Polski (o znaczeniu religii w przeszłości i dzisiaj)*, „Kwartalnik Historyczny” 2015, r. CXXII, nr 4, s. 739–740; J. Krukowski, *Respektowanie wartości chrześcijańskich w Polsce w procesie integracji europejskiej. Refleksje na kanwie Jubileuszu 1050-lecia Chrztu Polski*, „Biuletyn Stowarzyszenia Kanonistów Polskich” 2016, t. 26, nr 29, s. 95.
- 12 Zob. J. Krukowski, *Respektowanie wartości...*, s. 95–96; I. Borowik, *Společne konsekwencje...*, s. 739–740; P. Milcarek, *Kamienie milowe...*, s. 14.
- 13 M. Banaszak, *Historia Kościoła Katolickiego 2...*, s. 87–88; J. Krukowski, *Respektowanie wartości...*, s. 95.
- 14 J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 54.
- 15 A. Flis, *PiS walczył z pedofilią w Kościele „z rozważą”. Tak, by mu nie zaszkodzić*, s. 271, <https://oko.press/pis-walczy-l-z-pedofilia-w-kościele-z-rozważa-tak-by-mu-nie-zaszkodzić/> (dostęp: 10.03.2024)
- 16 Zob. tamże; J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 54–55.
- 17 To właśnie dzięki wsparciu duchownych krajowych doszło m.in. do restauracji centralnej władzy królewskiej po rozbiciu dzielnicowym. Szerzej A. Datko, *Polscy duchowni chrześcijańscy w służbie publicznej*, [w:] P. Ciecieląg, B. Łazowska, P. Łysoń, W. Sadłoń (red.), *1050 lat chrześcijaństwa...*, s. 112–113; J. Bardach, *Historia państwa i prawa polskiego. Tom I*.

Wartym wskazania jest, iż na ziemiach królestwa polskiego Kościół już w średniowieczu cieszył się dużym stopniem autonomii od władzy monarszej, która przejawiała się m.in. określonymi immunitetami, niezależnym od królewskiego sądownictwem i możliwością określania stosunków wewnętrznych wyłącznie na podstawie prawa kościelnego¹⁸.

Skutki działalności duszpasterskiej i prawodawczej Kościoła objęły również niższe warstwy ówczesnej społeczności¹⁹. Choć był to proces długotrwały i żmudny²⁰, wprowadzane przy aktywnym wsparciu kolejnych piastowskich władców prawo kościelne zaczęło oddziaływać na codzienne życie poddanych²¹. Aktywność duchowieństwa – w tym zakonów żebraczych – pośród mieszczaństwa i chłopstwa zaowocowała rozwojem oraz umocnieniem organizacji kościelnej na ziemiach polskich²². Dzięki bractwom religijnym utrwalił się kult maryjny – działalność dominikanów rozpropagowała na ziemiach polskich modlitwę różańcową, paulini roztoczyli opiekę nad głównym ośrodkiem pielgrzymkowym, jakim jest do dzisiaj Jasna Góra, a zakon karmelitów odpowiadał za rozpowszechnienie szkaplerzy mariańskich²³. Co więcej, poprzez zagwarantowanie obecności języka polskiego podczas liturgii i nauki w szkołach katedralnych oraz przyklasztornych, a także nadawania beneficjum osobom urodzonym na ziemiach znajdujących się pod władzą książąt polskich – na mocy postanowień synodu łęczyckiego z 1285 r. – Kościół na stałe włączył się w proces kształtowania i formowania postaw społecznych²⁴. W konsekwencji, u schyłku średniowiecza rozpoczął się proces sprzężenia świadomości religijnej z narodową²⁵.

Wpływ Kościoła rzymskiego pozostawał w dalszym ciągu wyraźnie obecny w polityce władców królestwa polskiego także w epoce nowożytnej, zaś katolicyzm

Do połowy XV wieku, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1964, s. 133; J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 54–55; J. Pietrzak, *Przywileje i godności Prymasów Polski*, „Studia Prymasowskie” 2011, nr 5, s. 60–64.

18 Choć do XII w. funkcjonował jako tzw. kościół państwowy, podporządkowany monarsze. Szerzej J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 35, 54–57. Dla przykładu, w XII w. Kościół uzyskał immunitet przewidujący m.in. niemożność zajęcia przez władcę majątku po zmarłym biskupie. P. Milcarek, *Kamienie milowe...*, s. 17–18.

19 D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa...*, s. 197.

20 Zob. J. Krukowski, *Respektowanie wartości...*, s. 95–97.

21 J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 34–35.

22 Z których to nieuprzywilejowanych stanów kapłani często się wywodzili, zob. J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 35; D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa...*, s. 197.

23 W. Sadłoń, *Życie religijne Polaków na przestrzeni wieków*, [w:] P. Ciecieląg, B. Łazowska, P. Łysoń, W. Sadłoń (red.), *1050 lat chrześcijaństwa...*, s. 215–216; D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa...*, s. 198.

24 Szerzej P. Milcarek, *Kamienie milowe...*, s. 18–20.

25 Por. D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa...*, s. 197–198; J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 35; P. Milcarek, *Kamienie milowe...*, s. 20; I. Borowik, *Społeczne konsekwencje...*, s. 740.

posiadał status „religii panującej”²⁶. Uprzywilejowana pozycja w ówczesnej społeczności przekładała się także na dalszy rozwój lokalnych, wiejskich form kultu, co doprowadziło do swoistego zespolenia polskiej religijności z kulturą ludową oraz zwyczajami²⁷. Warto jednakże wskazać, iż pomimo tak silnego powiązania ówczesnego społeczeństwa z Kościołem rzymskim, monarchowie nie tylko dopuszczali obecność innych wyznań, ale, co więcej, ziemie królestwa polskiego nie zostały objęte zasięgiem wojen religijnych ani prześladowaniami, charakterystycznymi dla następstw reformacji²⁸. Państwo polskie jawiło się zatem jednocześnie jako katolickie oraz wielonarodowe i wielowyznaniowe²⁹.

W XVI i XVII w. ludowy charakter wierzeń został wzmocniony o ideał Polaka-katolika, związany z prowadzeniem długoletnich wojen przeciwko mocarstwom, w których pozycję religii panującej posiadały wyznania inne niż rzymskokatolickie³⁰. Królestwo Polskie zaczęło być utożsamiane z rzeczywistym przedmurzem chrześcijaństwa, a postrzeganie szlachty jako obrońców wiary dodatkowo przełożyło się na pogłębienie sprzężenia katolicyzmu ze sprawą narodową³¹.

I Rzeczpospolita pozostawała państwem tolerancyjnym do czasów zaborów³². Przyjęty w Konstytucji z 3 maja 1791 r.³³ model stosunków z kościołami zapewniał tolerancję dla innowierców przy jednoczesnym potwierdzeniu narodowego charakteru religii rzymskokatolickiej³⁴. Status religii państwowej wiązał się z zagwarantowaniem katalogu przywilejów, w tym m.in. potwierdzeniem ograniczenia możliwości piastowania wyższych urzędów państwowych i zasiadania na tronie jedynie dla katolików oraz zapewnieniem duchownym członkostwa w senacie³⁵.

26 W XVI w. biskupi wchodzili w skład rady królewskiej, a następnie senatu, zaś konstytucje sejmowe gwarantowały prymat Kościoła katolickiego w królestwie. Szerzej J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 207–209. W okresie sejmów elekcyjnych stanowisko interrexa (łac. międzykróla) piastował prymas, zob. J. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 66–67.

27 Szerzej D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa...*, s. 199; J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 210–211.

28 Zob. J. Krukowski, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Redakcja Wydawnictwa KUL, Lublin 2000, s. 227–228; J.J. Mrozek, *Polskie źródła prawa w zakresie wolności religijnej*, „Zeszyty Naukowe Ostrołęckiego Towarzystwa Naukowego” 2012, nr 26, s. 236.

29 J. Krukowski, *Respektowanie wartości...*, s. 96.

30 Prawosławną Rosją, protestancką Szwecją oraz muzułmańską Turcją, co przełożyło się na zmianę tolerancyjnego charakteru korony polskiej i wzrost nastrojów ksenofobicznych urzędujących przez niektóre rozwiązania prawno-ustrojowe, m.in. zakaz piastowania mandatu poselskiego przez innowierców. Szerzej J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 207–209; D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa...*, s. 199–200.

31 D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa...*, s. 200; I. Borowik, *Společne konsekwence...*, s. 741.

32 J. Krukowski, *Respektowanie wartości...*, s. 96; J.J. Mrozek, *Polskie źródła prawa...*, s. 236–237.

33 Zob. *Ustawa Rządowa z dnia 3-go maja 1791 roku*, <http://libr.sejm.gov.pl/tek01/txt/kpol/1791.html> (dostęp: 10.03.2024).

34 J. Krukowski, *Kościół i państwo...*, s. 228.

35 Szerzej J. Bardach, B. Leśnodorski, M. Pietrzak, *Historia ustroju...*, s. 308; M. Kallas (red.), *Konstytucje Polski. Studia monograficzne z dziejów polskiego konstytucjonalizmu*,

Okres zaborów pogłębił proces scalania tożsamości narodowej z katolicyzmem³⁶. Opisany powyżej stereotyp Polaka-katolika został wzmocniony, rozpo- wszechniony w literaturze romantycznej, porównaniem martyrologicznego losu Polski do ofiarnej roli Jezusa Chrystusa³⁷. Przeświadczenie to wzmacniało nową funkcję Kościoła, którą przyjął po zawieszeniu państwowych instytucji o charakte- rze ogólnonarodowym – powiernika oraz symbolu polskich tradycji narodowych³⁸. Od II połowy XIX w. Kościół rzymskokatolicki był *de facto* jedyną instytucją publiczną z czasów przedrozbiorowych, działającą nieprzerwanie w charakterze głównego czynnika pobudzającego świadomość społeczno-religijną³⁹. Co wię- cej, Kościół łączył również dwa fundamenty w roli kontynuatora kultury polskiej – tradycję oraz język⁴⁰.

Wskutek połączenia tradycyjnej obyczajowości polskiej z praktykami religij- nymi doszło do utożsamienia się z nimi szerokich rzesz wiernych i odrzucenia, forsowanych przez władze zaborcze, wyznań⁴¹. Dodatkowym elementem osła- biającym wpływ zaborców na niewyedukowaną ludność był fakt, iż historyczne tradycje Polski przedrozbiorowej krzewiono poprzez uroczyste, religijne obchody narodowych rocznic⁴².

Język polski wykorzystywano z kolei przy działalności wychowawczej i duszpa- sterskiej – stanowił on podstawę w nauczaniu kościelnym, katechezie szkolnej oraz pozostawał stale obecny w kulcie parafialnym⁴³. Poznawanie prawd wiary w ojczy- stym języku przekładało się także na kształtowanie świadomości przynależności do narodu⁴⁴.

Pośród wykształconych na uniwersytetach Europy Zachodniej Polaków, którzy zetknęli się z nowymi myślami politycznymi – także dotyczącymi stosunków wza- jemnych Kościoła i państwa – ludowy element religijności był mocno ograniczony

Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1990, s. 60; J.J. Mrozek, *Polskie źródła prawa...*, s. 237–238.

36 J. Krukowski, *Respektowanie wartości...*, s. 98.

37 S. Pieróg, *Mesjanizm*, [w:] A. Kowalczykova, J. Bachórz (red.), *Słownik literatury polskiej XIX wieku*, Ossolineum, Wrocław 2002, s. 536–540.

38 D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa...*, s. 201; J. Krukowski, *Respektowanie warto- ści...*, s. 98.

39 I. Borowik, *Společne konsekwence...*, s. 741; J. Kłoczowski, *Dzieje chrześcijaństwa pol- skiego*, t. 2, Wydawnictwo Nasza Rodzina, Paryż 1991, s. 26–27; D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa...*, s. 201.

40 D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa...*, s. 201.

41 Zwłaszcza jeżeli weźmie się pod uwagę, iż protestantyzm pruski czy prawosławie rosyjskie – religie ściśle powiązane z doczesną władzą dwóch mocarstw zaborczych – były pewnego rodzaju *novum* dla świadomości najniższych warstw społecznych I Rzeczypospolitej, niedo- tkniętej ideałami oświecenia, zob. J. Kłoczowski, *Dzieje chrześcijaństwa...*, s. 27–28.

42 W. Sadłoń, *Życie religijne...*, s. 215–216.

43 Czego wyraźny przejaw stanowiły opisane wcześniej nabożeństwa. Zob. D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa...*, s. 201.

44 Tamże.

bądź nieobecny⁴⁵. Jednakże również z tą częścią społeczeństwa Kościół utrzymywał bliskie kontakty. Podstawą jedności religijno-narodowej stała się w tym przypadku wspólnota losów, w szczególności represje, które po powstaniach dotknęły w równej mierze naród oraz Kościół⁴⁶.

Ruch niepodległościowy wpłynął z kolei na sam Kościół w sferze instytucjonalnej – ze względu na niezgodność wspierania narodowyzwoleńczych dążeń wiernych z jednoznacznie antyrewolucyjną postawą papieżstwa doszło do rozluźnienia więzi ze Stolicą Apostolską⁴⁷. Warto jednakże podkreślić, iż wroga wobec Kościoła rzymskokatolickiego postawa pruskiego i rosyjskiego zaborcy, przejawiająca się m.in. zamykaniem klasztorów czy konfiskatą ziemi, została ostatecznie i jednoznacznie odebrana przez Kościół jako naruszenie uprawnień zasadniczych dla skutecznego funkcjonowania⁴⁸. Właśnie dlatego polscy duchowni razem z wiernymi podjęli walkę zarówno o możliwość wyznawania wiary, jak i kontynuowania działalności duszpasterskiej, co – niezależnie od nieprzychylniej postawy papieżstwa – doprowadziło do wspomnianego już utożsamienia obrony narodu z obroną religii⁴⁹. Tym samym „katolicyzm umocnił niewątpliwie swoją pozycję w narodzie, stał się narodową szansą i istotnym czynnikiem integrującym wszystkie warstwy polskiego społeczeństwa – od ludu wieśniaczego po elity społeczne”⁵⁰.

Wraz z odzyskaniem niepodległości w 1918 r., władze II Rzeczypospolitej Polskiej stanęły przed problemem unormowania sytuacji prawnej obywateli, zróżnicowanych zarówno pod względem narodowościowym, jak i wyznaniowym⁵¹. Choć oczywistym było, iż zdecydowana większość obywateli II Rzeczypospolitej Polskiej pozostawała katolikami, przez wzgląd na wspomniane powiązanie tożsamości religijnej z narodowościową także pośród mniejszości narodowych pozostających na terytorium państwa, niezbędnym stało się znalezienie takiego rozwiązania prawnego, które z jednej strony stanowiło zapewnienie porządku społecznego i swoistego „pokoju religijnego”, z drugiej zaś odzwierciedlało istotną

45 W. Sadłoń, *Życie religijne...*, s. 218–219.

46 Wierność ojczyźnie zaczęła być odbierana jako wierność wartościom tradycyjnym, reprezentowanym przez Kościół katolicki. Zob. D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa...*, s. 202.

47 J.W. Kowalski, *Poczet papieży*, Ruch, Warszawa 1988, s. 161–164; R. Fischer-Wollpert, *Leksykon papieży*, Znak, Kraków 1996, s. 159–160; W. Sadłoń, *Życie religijne...*, s. 215–216. Poglądy następców św. Piotra były wykorzystywane przez mocarstwa zaborcze w celu osłabienia roli, jaką odgrywał Kościół w walce o zachowanie kultury polskiej. Zob. J. Kłoczowski, *Dzieje chrześcijaństwa...*, s. 31. Działania te były najbardziej widoczne w Galicji, znajdującej się pod rządami katolickiego cesarza, wyraźnie wspieranego przez papieża. Szerzej C. Cook, J. Stevenson, *Leksykon nowożytnej historii Europy*, Książka i Wiedza, Warszawa 2000, s. 348; J. Kłoczowski, *Dzieje chrześcijaństwa...*, s. 32–33; M. Banaszak, *Historia Kościoła katolickiego 3. Czasy nowożytne 1758–1914*, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1991, s. 196–198.

48 J. Kłoczowski, *Dzieje chrześcijaństwa...*, s. 32.

49 W. Sadłoń, *Życie religijne...*, s. 219.

50 D. Olszewski, *Z zagadnień religioznawstwa...*, s. 202.

51 J. Krukowski, *Respektowanie wartości...*, s. 98.

rolę Kościoła rzymskokatolickiego dla odzyskania niepodległości i suwerenności państwa polskiego⁵².

Regulacja Konstytucji z 17 marca 1921 r. czyniła zadość wspomnianym potrzebom⁵³. Jak wskazuje się w literaturze przedmiotu, pomimo konkretnych postulatów stronnictw politycznych biorących udział w pracach nad tekstem Ustawy zasadniczej⁵⁴, konstytucyjnymi podstawami funkcjonowania społeczeństwa niejednorodnego pod względem religijnym stały się zasady równości obywateli w zakresie organizowania swojego życia religijnego, którą statuował art. 110 Konstytucji z 1921 r., oraz poszanowania wolności sumienia i religii⁵⁵.

Wyrażonej w art. 111 Konstytucji *ab initio* gwarancji poszanowania wolności sumienia i religii towarzyszyło podkreślenie niemożności ograniczenia praw ze względu na wyznanie⁵⁶. Warto wskazać, iż, zgodnie z literalną wykładnią analizowanego artykułu, ochronie wolności sumienia i wyznania podlegali jedynie obywatele II Rzeczypospolitej⁵⁷. Z kolei art. 111 ust. 2 Konstytucji marcowej określał katalog uprawnień składających się na konstytucyjną wolność sumienia i wyznania, obejmujący możliwość swobodnego wyznawania swojej wiary, zarówno publicznie, jak i prywatnie, w tym również prawo dokonywania obrzędów religijnych czy postępowania zgodnie z właściwymi przepisami religijnymi, przy jednoczesnym zakazie realizowania ww. uprawnień w sposób godzący w dwie konkretne wartości – porządek publiczny oraz obyczajność publiczną⁵⁸. W literaturze

52 Por. T. Stenger, *Wyznania – państwo – naród w II Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 2020, nr 147, z. 4, s. 781–784, 793; J. Mierzwa, „Między starostą a plebanem”. *Relacje między państwem a związkami wyznaniowymi na szczeblu administracji ogólnej I instancji w okresie Drugiej Rzeczypospolitej*, [w:] J. Durka (red.), *Państwo–religia. Instytucje państwowe i obywatele wobec religii w Europie Środkowo-Wschodniej w XX wieku*, t. I, Kalisz 2014, s. 18–19; A. Bałaban, *Więzi konstytucyjne w polskich ustawach zasadniczych*, „Prawo i Więź” 2020, nr 32, s. 16–17.

53 Rozważania dotyczące regulacji kwestii konfesyjnych w Konstytucji marcowej stanowią fragment artykułu J. Stępień, *Stosunek państwa do wspólnot religijnych w Konstytucjach RP z 1921 r. oraz 1997 r. Zarys problematyki*, [w:] A. Domańska, A. Michałak (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej z 17 marca 1921 roku w setną rocznicę uchwalenia*, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź 2022, s. 350–355.

54 Uchwalenie aktu konstytucyjnego poprzedzała polemika pomiędzy partiami lewicowymi postulującymi konstytucyjne unormowanie zasady rozdziału Kościoła od państwa a Narodową Demokracją, domagającą się potwierdzenia w Konstytucji wyznaniowego charakteru II Rzeczypospolitej. Szerzej J. Krukowski, *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Verba, Lublin 1999, s. 45–47.

55 Zob. art. 110 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. (Dz.U. RP Nr 44, poz. 267); J. Matwiejuk, *Konstytucyjne uwarunkowania pozycji prawnej Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego*, „Elpis” 2006, nr 8/13/14, s. 112; J.J. Mrozek, *Polskie źródła prawa...*, s. 239; zob. M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, LexisNexis, Warszawa 2010, s. 114.

56 J.J. Mrozek, *Polskie źródła prawa...*, s. 239; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe...*, s. 114.

57 Zob. art. 111 ust. 2 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. (Dz.U. RP Nr 44, poz. 267).

58 M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe...*, s. 113.

przedmiotu wskazuje się, iż w przypadku tej części ww. artykułu, ustawodawca konstytucyjny nie zdecydował się na wprowadzenie kryteriów limitujących zakres podmiotów objętych tym ustępem omawianej regulacji konstytucyjnej⁵⁹.

Artykuł 112 określał dalsze zasady dotyczące korzystania z wolności sumienia i wyznania. W pierwszej kolejności wprowadzał zakaz korzystania z wolności niezgodnie z przepisami ustaw świeckich⁶⁰. Co więcej, ustrojodawca zdecydował się w przypadku tej regulacji na wykluczenie możliwości powołania się przez jednostkę na tzw. sprzeciw sumienia – czyli odmowę wypełnienia obowiązków publicznych ze względu na wierzenia religijne⁶¹. Artykuł 112 wprowadzał ponadto zakaz zmuszania kogokolwiek do przynależności do Kościoła oraz uczestniczenia w obrzędach i czynnościach o charakterze religijnym⁶². Istotne jest jednakże, iż omawiana konstytucyjna regulacja przewidywała ograniczenie zakresu podmiotów objętych tym uprawnieniem – wolność od przymusu w sprawach religijnych nie obejmowała osób pozostających pod opieką rodzicielską bądź opiekunczą⁶³. Warto również podkreślić, iż na mocy analizowanej regulacji dopuszczalna pozostawała zarówno zmiana wyznania, jak i możliwość pozostawania poza jakąkolwiek religią⁶⁴.

Artykuł 113 Konstytucji marcowej dopuszczał możliwość funkcjonowania tzw. uznanych związków religijnych w oparciu o autonomiczne prawodawstwo wewnętrzne, pod bardzo istotnym warunkiem zgodności tego rodzaju uregulowań ze świeckimi regulacjami ustawowymi⁶⁵. Wprowadzone regulacje przekładały się nie tylko na fakt akceptowania przez państwo niezależności organizacyjnej wspólnot wyznaniowych i dopuszczalności rządzenia się przez nich prawem wewnętrznym, ale również na zapewnienie możliwości dysponowania ruchomościami i nieruchomościami czy tworzenia różnorodnych fundacji bądź funduszy oraz dysponowania nimi w sposób pozostający w zgodzie z prawem świeckim⁶⁶. Uznanie danego związku religijnego na podstawie art. 116 Konstytucji marcowej – zależało od decyzji władzy państwowej⁶⁷.

59 M. Olszówka, *Objaśnienia do art. 53 Konstytucji*, [w:] M. Safjan, L. Bosek (red.), *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1–86*, C.H.Beck, Warszawa 2016, s. 1250.

60 J. Krukowski, *Konkordat polski...*, s. 46.

61 M. Olszówka, *Objaśnienia do art. 53 Konstytucji...*, s. 1250.

62 H. Olszar, *Kościół w Polsce w okresie międzywojennym*, „Symposium” 2004, nr 1(12), s. 23; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe...*, s. 113; J. Krukowski, *Konkordat polski...*, s. 46.

63 M. Olszówka, *Objaśnienia do art. 53 Konstytucji...*, s. 1250.

64 Zob. D. Gajda, *O polityce wyznaniowej w pierwszych latach Niepodległej słów kilka...*, <http://www.klubtygodnika.pl/o-polityce-wyznaniowej-w-pierwszych-latach-niepodleglej-slow-kilka/> (dostęp: 10.03.2024); J. Matwiejuk, *Konstytucyjne uwarunkowania...*, s. 112.

65 Zob. A. Fastyn, *Problem wykładni art. 114 konstytucji marcowej w świetle orzecznictwa kościelnego w sprawach małżeńskich*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2019 t. LXXI, z. 2, s. 165.

66 Szerzej R. Stawicki, *Prawa i wolności obywatelskie w Polsce po 1918 r. w świetle rozwiązań konstytucyjnych – zarys historyczno-prawny. Opracowania tematyczne. OT-607*, Kancelaria Senatu, grudzień 2011, s. 6; A. Fastyn, *Problem wykładni art. 114...*, s. 165–166.

67 M. Olszówka, *Objaśnienia do art. 25 Konstytucji...*, s. 651.

Powyższa analiza pozwala na wysnucie wniosku, iż państwo, zgodnie z obowiązującą wówczas konstytucją, preferowało postawę religijną, zaś postawa areligijna bądź antyreligijna – pomimo jej formalnego poszanowania – mogła spotkać się z faktycznym pokrzywdzeniem⁶⁸. Przykładem tego jest fakt, iż Konstytucję rozpoczynała uroczysta inwokacja zawierająca zwrot o charakterze religijnym – „W Imię Boga Wszechmogącego”, zaś do treści przepisów konstytucyjnych nie zostało wprowadzone *expressis verbis* prawo do pozostawania poza jakimkolwiek wyznaniem⁶⁹. Co więcej, art. 120 Konstytucji z 1921 r. statuował bezwzględnie obowiązkowy charakter nauki religii w szkołach publicznych⁷⁰. Powinność ta prowadziła bezpośrednio do ograniczenia praw osób niewierzących – deklarujący się jako osoba niewierząca uczeń szkoły średniej nie mógł otrzymać świadectwa dojrzałości bez oceny z nauki religii⁷¹.

Kwestia religii nie pozostawała także sprawą prywatną obywatela po zakończeniu nauki – różnorakie formularze oraz dokumenty państwowe przewidywały obowiązek podania przez jednostkę jej wyznania, a ponadto objęcie funkcji urzędniczych oraz głowy państwa wiązało się ze złożeniem przysięgi zawierającej elementy *stricte* religijne⁷². Warte podkreślenia jest, iż Konstytucja marcowa nie wprowadzała fakultatywnego charakteru wspomnianych elementów konfesyjnych w treści przysięgi, do złożenia której zobowiązany był Prezydent RP przed objęciem urzędu⁷³ – jak wskazuje się w literaturze, dla ważności aktu zaprzysiężenia obligatoryjne było wygłoszenie pełnej roty, określonej w Ustawie zasadniczej z 1921 r., bez względu na przynależność religijną osoby wybranej na prezydenta⁷⁴. Z kolei w przypadku wybranych kategorii podmiotów sprawujących władzę publiczną istniały konkretne wersje tekstu zaprzysiężenia, uwzględniające afiliację religijną tychże⁷⁵.

W ramach stosunku państwa do wspólnot religijnych można dostrzec różnice w relacji wspólnoty państwowej z Kościołem katolickim. Z przybliżonych powyżej względów o charakterze pozaprawnym, ustrojodawca zdecydował się na umieszczenie w treści Ustawy zasadniczej art. 114, który gwarantował Kościołowi katolickiemu prerogatywy „kościół oficjalnego”⁷⁶ w postaci przyznania naczelnego

68 Por. D. Gajda, *O polityce wyznaniowej...*

69 Por. M. Grzybowski (red.), *Prawo konstytucyjne*, Temida2, Białystok 2008, s. 53; D. Gajda, *O polityce wyznaniowej...*

70 Zob. art. 120 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. (Dz.U. RP Nr 44, poz. 267).

71 M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe...*, s. 114.

72 Zob. D. Gajda, *O polityce wyznaniowej...*; M. Winiarczyk-Kossakowska, *Konstytucyjna regulacja problematyki wyznaniowej w Polsce Ludowej*, „Studia Politologiczne” 2012, nr 23, s. 165.

73 Zob. art. 54 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. (Dz.U. RP Nr 44, poz. 267).

74 Szerzej G. Maroń, *Instytucja przysięgi prezydenta w polskim porządku prawnym*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego” 2012, nr 2, s. 160–164.

75 Zob. tamże, s. 161.

76 Por. J. Krukowski, *Konkordat polski...*, s. 45–57.

stanowiska pośród równouprawnionych wyznań oraz możliwość rządzenia się prawem wewnętrznym⁷⁷ – „Wyznanie rzymsko-katolickie, będące religią przeważającą większości narodu, zajmuje w Państwie naczelne stanowisko wśród równouprawnionych wyznań. Kościół Rzymsko-Katolicki rządzi się własnymi prawami. Stosunek Państwa do Kościoła będzie określony na podstawie układu ze Stolicą Apostolską, który podlega ratyfikacji przez Sejm”⁷⁸.

Przytoczona treść art. 114 ust. 1 Konstytucji przełożyła się na istotne problemy interpretacyjne. Analiza literatury przedmiotu pozwala na wskazanie, iż wykorzystanie w przywoływanej regulacji stwierdzenia „naczelnego stanowiska pośród równouprawnionych wyznań” należy rozpatrywać w kategoriach swoistego rodzaju kompromisu pomiędzy dążeniem do uhonorowania przez państwo przybliżonej powyżej roli Kościoła rzymskokatolickiego w zachowaniu polskiej państwowości a istnieniem wieloreligijnego społeczeństwa, w którym kwestie wyznaniowe były silnie powiązane z narodowościowymi⁷⁹.

Rzeczą niewątpliwą pozostawało jednak z całą pewnością dążenie ustrojodawcy do zapewnienia uprzywilejowanej pozycji Kościoła rzymskokatolickiego względem innych wyznań⁸⁰. Uprzywilejowanie to przejawiało się zarówno na płaszczyźnie symbolicznej – poprzez wymienienie *en nomine* Kościoła katolickiego w treści Ustawy zasadniczej; wprowadzenie do celebracji świąt państwowych elementów religijnych; zapewnienie pierwszeństwa w określaniu precedencji, czyli ustalenia hierarchii ważności funkcji i stanowisk, która przekłada się na stworzenie właściwej kolejności powitania, prezentacji, a także późniejszego ewentualnego zabierania głosu już w trakcie uroczystości państwowych⁸¹, oraz na płaszczyźnie faktycznej poprzez konkretną wykładnię przepisów dokonywaną przez organy władzy państwowej⁸².

Różnice na etapie stosowania prawa w stosunku do przedstawicieli Kościoła katolickiego wynikały w pierwszej kolejności ze wspomnianej powyżej regulacji art. 114 Konstytucji oraz jej różnic w stosunku do art. 115, określającego sytuację pozostałych związków religijnych – „Kościół mniejszości religijnych i inne prawnie uznane związki religijne rządzą się same własnymi ustawami, których uznania Państwo nie odmówi, o ile nie zawierają postanowień sprzecznych

77 Zob. M. Grzybowski (red.), *Prawo konstytucyjne...*, s. 53. Ze względu na zasługi w walce o niepodległość narodu, zob. J. Krukowski, *Respektowanie wartości...*, s. 98; J.J. Mrozek, *Polskie źródła prawa...*, s. 239.

78 Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. (Dz.U. RP Nr 44, poz. 267).

79 Por. D. Gajda, *O polityce wyznaniowej...*; P. Skibiński, *Kościół u progu niepodległości*, <https://sluzyniepodleglej.pl/kosciol/kosciol-a-niepodleglosc/> (dostęp: 10.03.2024); H. Olszar, *Kościół w Polsce...*, s. 22–23.

80 J. Macała, *Polska katolicka w myśli politycznej II RP*, Druk-Ar, Zielona Góra 2004, s. 220–221; J. Mierzwa, *„Między starostą...*, s. 9.

81 D. Dziewulak, *Precedencja stanowisk publicznych w Polsce*, „Analizy BAS” 2009, nr 2(10), s. 1.

82 Zob. T. Stenger, *Wyznania...*, s. 784; J. Mierzwa, *„Między starostą...*, s. 9; J. Macała, *Polska katolicka...*, s. 219–220.